

УДК: 341.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.39>

СПІВВІДНОШЕННЯ ВИЗНАННЯ ТА НЕВИЗНАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Бевза Ю.П.,

адвокат

ORCID: 0009-0002-4132-3298

e-mail: advokat_bevza@meta.ua

Дундукова Л.В.,

слухач курсу денного навчання

факультету професійної освіти та лідерства,

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0009-0000-8962-2735

e-mail: tr_lucia@ukr.net

Мота А.Ф.,

доктор юридичних наук, професор,

начальник кафедри адміністративної діяльності,

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0002-0401-3496

e-mail: atom_75@ukr.net

Бевза Ю.П., Дундукова Л.В., Мота А.Ф. Співвідношення визнання та невизнання в міжнародному праві.

У статті здійснено системний теоретичний аналіз природи визнання як одностороннього офіційного акта держави, що поєднує суверенний політичний вибір і юридичну значущість для міжнародної взаємодії. Рішення про визнання ухвалюється в межах політичної дискреції суб'єкта міжнародного права, однак на практиці воно має визначені правові наслідки для подальших офіційних контактів і форм міжнародного співробітництва.

Обґрунтовано необхідність чіткого розмежування між визнанням як механізмом підтвердження правового статусу держави чи уряду та режимом невизнання як правовою реакцією на міжнародно-протиправні ситуації, зокрема агресію, окупацію або спроби анексії. Змішування цих категорій у правозастосуванні спотворює розуміння їхніх правових ефектів і може послаблювати ефективність міжнародного реагування, зокрема із використанням санкційних та інших обмежувальних заходів.

Докладно розкрито зміст обов'язку невизнання ситуацій, створених внаслідок серйозних порушень імперативних норм *jus cogens*. Встановлено, що функція цього обов'язку полягає у запобіганні легітимації результатів протиправного застосування сили та недопущенні «нормалізації» незаконних територіальних змін у міжнародному просторі.

На основі аналізу міжнародної практики, сформованої у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, систематизовано підходи до формування політики невизнання та окреслено межі допустимої взаємодії з *de facto* владою на окупованих територіях з гуманітарних і правозахисних питань. Обґрунтовано, що технічні контакти, спрямовані на захист прав людини або вирішення нагальних гуманітарних потреб, не повинні створювати ефект імпліцитного визнання за умови їх обмеженого характеру та наявності чітких офіційних застережень про невизнання легітимності окупаційних структур.

Уточнено юридичні наслідки визнання для режимів офіційних контактів, зокрема щодо допуску та акредитації представників, встановлення договірних відносин і визначення обсягу суверенних

та дипломатичних імунітетів. Додатково окреслено ризикові індикатори імпліцитного визнання через поведінку держав, зокрема інституціоналізацію взаємодії та використання форматів, здатних створювати враження прийняття незаконної територіальної юрисдикції.

Ключові слова: інститут визнання, невизнання, *jus cogens*, імпліцитне визнання, де-факто влада, агресія, окупація, територіальна цілісність, санкційні заходи.

Bevza Y.P., Dundukova L.V., Mota A.F. The concept of recognition in international law.

This article provides a systematic theoretical analysis of the nature of recognition as a unilateral official act of a state that combines sovereign political choice with legal significance for international interaction. The decision to extend recognition is taken within the political discretion of a subject of international law; however, in practice it entails specific legal consequences for subsequent official contacts and forms of international cooperation.

The study substantiates the need to draw a clear distinction between recognition as a mechanism for confirming the legal status of a state or government and the regime of non-recognition as a legal response to internationally wrongful situations, in particular aggression, occupation, or attempted annexation. Conflating these categories in legal practice distorts the understanding of their legal effects and may weaken the effectiveness of international responses, including through the use of sanctions and other restrictive measures.

The content of the obligation of non-recognition of situations created by serious breaches of peremptory norms of *jus cogens* is examined in detail. It is established that the function of this obligation is to prevent the legitimization of the results of the unlawful use of force and to avert the “normalization” of unlawful territorial changes in the international sphere.

On the basis of an analysis of international practice shaped in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the article systematizes approaches to developing a policy of non-recognition and delineates the limits of permissible interaction with *de facto* authorities in occupied territories on humanitarian and human rights matters. It is argued that technical contacts aimed at protecting human rights or addressing urgent humanitarian needs should not produce the effect of implicit recognition, provided that they are limited in scope and accompanied by clear official caveats regarding the non-recognition of the legitimacy of occupation authorities.

The legal consequences of recognition for regimes of official contact are further clarified, in particular with regard to the admission and accreditation of representatives, the establishment of treaty relations, and the determination of the scope of sovereign and diplomatic immunities. In addition, the article identifies risk indicators of implicit recognition arising from state conduct, including the institutionalization of interaction and the use of formats capable of creating the impression of acceptance of unlawful territorial jurisdiction.

Key words: institution of recognition, non-recognition, *jus cogens*, implicit recognition, *de facto* authorities, aggression, occupation, territorial integrity, sanctions measures.

Постановка проблеми. У сучасному міжнародному праві дедалі складніше чітко розмежувати інститут визнання як спосіб підтвердження міжнародно-правового статусу держави чи уряду та інструменти міжнародного реагування на серйозні порушення міжнародного права. В заявах і резолюціях щодо агресії, окупації або спроби анексії нерідко використовується лексика «визнання» і «невизнання». Водночас у таких випадках йдеться не про надання суб'єктові правосуб'єктності, а про заперечення правових наслідків міжнародно-протиправних діянь. Тому актуальним науковим завданням є з'ясування змісту й меж цих категорій, насамперед відмежування визнання статусу від обов'язку невизнання ситуацій, створених шляхом застосування сили. Окремого визначення потребують правові межі та допустимі форми взаємодії з *de facto* органами влади на окупованих територіях.

Значення такого розмежування особливо виражене у контексті збройної агресії Російської Федерації проти України. Політика невизнання незаконних територіальних змін, визначення меж офіційної взаємодії з окупаційною адміністрацією, а також застосування надалі механізмів відповідальності держави-агресора і відшкодування завданих збитків безпосередньо залежать від коректного тлумачення актів (не)визнання.

Стан опрацювання проблематики. Сучасні наукові підходи в міжнародному праві підкреслюють політико-правовий характер визнання держав. По суті це, насамперед політичне

рішення, яке одночасно призводить до цілком реальних юридичних наслідків – доступ до договорів, імунітети, членство в організаціях тощо. Саме тому визнання майже ніколи не зводиться до простого «так» чи «ні», а набуває різних форм – від повного до часткового, *de facto* чи умовного. Ці аспекти детально аналізуються Е. Мілано в контексті незаконних територіальних ситуацій та обов'язку невизнання [1], а також Д. Кроуфордом, який демонструє, як декларативна теорія поступово доповнюється політичними й легітимісними чинниками в сучасній практиці [2].

У доктрині міжнародного права визнання традиційно описують як інструмент підтвердження міжнародно-правового статусу нових держав або урядів, однак інститут визнання досі не має універсальної кодифікації. Унаслідок цього він функціонує як гнучкий механізм, у межах якого зовнішньополітичний вибір держави набуває юридичної форми та впливає на умови офіційних контактів, договірних відносин і представництва.

Сучасна практика ускладнила розмежування між визнанням статусу держави або уряду та реакціями на міжнародно-протиправні ситуації, зокрема агресію, окупацію чи спроби анексії. У політичній і правовій комунікації нерідко використовують терміни «визнання» та «невизнання», хоча в багатьох випадках ідеться не про надання статусу суб'єктові, а про відмову визнавати правові наслідки застосування сили. У цьому зв'язку окремого значення набуває питання про межі допустимої взаємодії з *de facto* органами влади на окупованих територіях.

Зазвичай ці межі аналізують через категорію імпліцитного (непрямого) визнання. Держави змушені поєднувати практичну потребу в контактах із ризиком створення враження прийняття незаконної ситуації. Зокрема, Ш. Талмон наголошує, що обов'язок невизнання не вичерпується формальною заявою і включає утримання від дій, які за змістом можуть бути витлумачені як непряме визнання законності ситуації, створеної серйозним порушенням міжнародного права. Він підкреслює, що йдеться не про заборону будь-яких контактів, а про недопущення тих форм взаємодії, які «припускають» визнання правомірності відповідної ситуації [3].

Починаючи з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну в 2022 році, наукові акценти змістилися у бік дослідження невизнання як правового механізму захисту імперативних норм *jus cogens*. Невизнання дедалі частіше розглядають як практичний обов'язок, що передбачає не лише проголошення позиції, а й утримання від кроків, здатних легітимізувати незаконні територіальні зміни. У такому підході невизнання співвідносять із санкційними режимами та загальним механізмом міжнародно-правової відповідальності. В українській науці ці теми активно розробляють, зокрема, А. Кориневич, Т. Короткий та О. Мережко. Вони наголошують, що ключовим завданням є недопущення «нормалізації» окупації, тобто перетворення незаконного стану на фактично «звичний» або мовчазно прийнятний. Саме тому, на їхню думку, потрібні дієві правові інструменти, здатні системно блокувати спроби легітимізації наслідків дій, учинених у супереччя міжнародному праву [4; 5].

Попри значний масив напрацювань, залишаються питання, що потребують окремого осмислення. По-перше, досі складно сформулювати стійкі критерії, які відмежовують вимушені технічні або гуманітарні контакти від поведінки, що може мати ефект імпліцитного визнання. По-друге, потребує конкретизації мінімальний зміст політики невизнання та її співвідношення з гуманітарними винятками. По-третє, окремого аналізу потребують «обхідні» форми взаємодії, зокрема економічні, цифрові та культурні практики, які не оформлюються як визнання, але здатні поступово створювати враження допустимості й «звичності» незаконної ситуації.

Мета статті полягає в послідовному дослідженні співвідношення визнання як підтвердження міжнародно-правового статусу з суміжними ситуаціями (дипломатичні відносини, участь/членство в міжнародних організаціях, встановлення офіційних контактів), а також із правовою кваліфікацією режиму невизнання.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному праві визнання традиційно розуміють як односторонній, добровільний акт держави у спосіб, що прямо або опосередковано підтверджує існування нового суб'єкта міжнародного права та готовність вступати з ним у міжнародно-правові відносини [6, с. 81]. Ключовими ознаками такого акту є суверенний розсуд, односторонній акт волевиявлення, юридично значущий у контексті здійснення офіційних контактів. На відміну від суто політичної оцінки, визнання здатне змінювати правовий контекст взаємодії, відкриваючи можливість встановлення дипломатичних або консульських відносин, розвитку договірних відносин, прийняття повноважень представників, застосування імунітетів і привілеїв.

Водночас інститут визнання поєднує політичний розсуд і юридично значущі наслідки. З одного боку, рішення про визнання часто зумовлюється політичними міркуваннями. З іншого боку, воно може спричиняти юридичні наслідки, виступаючи не лише зовнішньополітичним сигналом, а й юридично значущим фактом. Чутливість визнання зумовлена тим, що воно перебуває на перетині права й політики, а його наслідки виходять далеко за межі суто юридичної кваліфікації. Саме тому визнання здійснюється переважно обережно й ситуативно, часто в непрямих формах, з урахуванням зовнішньополітичних інтересів та можливих правових наслідків.

Суттєвим викликом є відсутність універсальної договірної кодифікації інституту визнання. Регулювання переважно ґрунтується на звичаї та практиці держав, що зумовлює варіативність підходів до критеріїв, форм і наслідків визнання.

У доктрині сформувалися дві класичні теорії – декларативна і конститутивна. Декларативний підхід передбачає, що правосуб'єктність держави виникає об'єктивно, за рахунок фактичного становлення та підтвердження необхідних ознак державності, а визнання лише констатує наявний факт. Конститутивна теорія, навпаки, пов'язує повноцінну правосуб'єктність із самим актом визнання іншими державами та підкреслює практичну реалізацію прав і обов'язків суб'єкта в сфері міжнародних відносин [6, с. 83–84; 7, с. 35–36].

На практиці ж поєднуються два підходи, коли реальне існування становить основу, а визнання нерідко є необхідною умовою для повноцінної участі в міжнародному співробітництві. Як наслідок, стають можливими часткова форма визнання і варіативна (диференційована) практика, що породжує правову невизначеність щодо договорів, представництва, участі в організаціях і режимів імунітетів.

Залежно від того, чи визнається суб'єкт у повному юридичному обсязі, чи лише в межах фактичних відносин, говорять про *de jure* або *de facto*. Визнання *de jure* передбачає повне, остаточне прийняття суб'єкта як учасника міжнародних відносин і зазвичай створює основу для повних дипломатичних відносин. Визнання *de facto* є обережнішим, адже фіксується фактичний стан (ефективність влади, контроль над територією) і часто має тимчасовий або обмежений характер [6, с. 83–84].

За способом вираження визнання буває прямим (експліцитним) – через офіційні заяви, ноти, двосторонні акти та імпліцитним, коли позиція держави впливає з її поведінки. Саме імпліцитність потребує особливої обережності, оскільки технічні контакти, взаємодія з гуманітарних питань або переговори, які диктує практична необхідність, не завжди означають зміну юридичної позиції. У багатьох випадках держави свідомо підтримують так звані «робочі» канали без переходу до визнання. Яскравим прикладом такого визнання були вимушені зносини України з ЛНР та ДНР. Україна повністю не визнає ці утворення, але для того щоб обмінятися полоненими, вести переговори з приводу збройної агресії, щоб переправляти осіб через кордон, надавати допомогу населенню Україна вимушена підписувати договори [8, с. 24].

Визнання слід чітко відмежовувати від суміжних інститутів, насамперед від встановлення дипломатичних відносин і членства в міжнародних організаціях. Встановлення дипломатичних відносин нерідко слугує практичним маркером визнання, але не тотожне йому. Членство в міжнародній організації також не «створює» державу, хоча може підтверджувати її здатність діяти на міжнародній арені.

Принципово важливо розмежовувати, по-перше, визнання як підтвердження міжнародно-правового статусу суб'єкта (держави або уряду), а по-друге, правову кваліфікацію ситуації як агресії, анексії чи окупації та режим невизнання її наслідків. Саме поєднання цих двох вимірів у межах одного підходу ускладнює адекватне пояснення сучасної практики та підриває юридичну визначеність санкційних, дипломатичних і економічних рестрикцій.

Окремої уваги заслуговує умовне або кероване визнання як модель, що дедалі частіше використовується у міжнародній практиці. В багатьох ситуаціях держави обирають гібридний підхід, коли офіційне підтвердження статусу суб'єкта відсутнє, однак допускається обмежена взаємодія у чітко визначених сферах або на певний строк. Такий формат дозволяє зберігати контроль над правовими наслідками та не допустити того, щоб технічні контакти автоматично трансформувалися у повне прийняття суб'єкта як рівноправного учасника міжнародних відносин. Зокрема, згідно ч. 4 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлення зв'язків та взаємодія органів державної влади України, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з

незаконними органами (посадовими особами), створеними на тимчасово окупованій території, допускається виключно з метою забезпечення національних інтересів України, захисту прав і свобод громадян України, виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, сприяння відновленню в межах тимчасово окупованої території конституційного ладу України [9].

У цій логіці важливим є розрізнення між визнанням фактів і визнанням титулу. Держава може враховувати фактичні обставини, зокрема реальний контроль над територією або наявність адміністративних структур, якщо це необхідно для безпеки чи захисту людей. Водночас така оцінка не повинна переростати у прийняття суверенітету або законності анексії, окупації чи іншого незаконного статусу. Подібний баланс дає змогу реагувати на реальність без підриву фундаментальних норм, насамперед принципу територіальної цілісності та заборони силової зміни кордонів [10, с. 59–63].

Серйозним практичним викликом є ризик повзучої нормалізації через бюрократичні рішення. Нерідко розбіжність між задекларованою міжнародною позицією та реальними адміністративними діями стає критичною, оскільки юридичний ефект формується не лише на рівні заяв міністерств закордонних справ, а й у повсякденній роботі митних, прикордонних, міграційних, фінансових органів та судів. Саме на цьому рівні можуть виникати ситуації, коли апарат держави починає поводитися з незаконним станом як із буденністю. Щоб поодинокі рішення не породжували зовнішньополітичних наслідків, режим невизнання потребує внутрішньої дисципліни. Йдеться про уніфіковані інструкції для органів влади, стандартні формулювання в документах, а також наперед визначені запобіжники, які зменшують імовірність імпліцитного визнання через процедури. Водночас принциповість у питаннях статусу не повинна перетворюватися на шкоду для цивільного населення. Сучасна практика допускає обмежене врахування окремих фактів або документів, коли це необхідно для реалізації прав людини, зокрема для підтвердження сімейного статусу, доступу до судового захисту чи отримання соціальних гарантій [9]. Ключовим є те, щоб такі рішення супроводжувалися чіткою позицією про незмінність правової оцінки ситуації та відсутність будь-якої легітимізації окупаційної влади або незаконних структур.

Окремо варто врахувати, що сучасні спори дедалі частіше стосуються не існування держав як таких, а статусу урядів і питань представництва. У цих випадках практичні наслідки проявляються через рішення про те, кого приймають як уповноваженого представника, кого допускають до міжнародних форумів, хто отримує доступ до державних активів за кордоном, а також з ким укладаються угоди від імені держави. Тому держави нерідко уникають декларативних формул і натомість будують практику взаємодії з тими політичними силами, які вони вважають легітимними. У результаті визнання набуває рис процесу, що формується через послідовні рішення, а не одноразового акту. В сучасних умовах розвитку міжнародних відносин допускається навіть визнання урядів, що прийшли до влади неконституційним шляхом, але при цьому враховуються певні обставини, наприклад: чи підтримується народом діяльність нового уряду; чи здійснює уряд ефективну владу на території держави; чи встановлено демократичний політичний режим та чи гарантується дотримання основних прав і свобод людини [6, с. 84].

Зрештою, невизнання слід розуміти як інструмент колективної протидії грубим порушенням, а не як самоціль. Його ефективність залежить від узгодженості дипломатичних сигналів із санкційними та іншими обмежувальними заходами, а також від синхронності позицій партнерів. Якщо один елемент випадає, зростає ризик поступової нормалізації незаконної ситуації. Тому невизнання має функціонувати як тривала правова рамка, яка одночасно стримує порушника, підтримує єдність міжнародної реакції та зберігає підстави для майбутньої відповідальності і відшкодування шкоди.

Обов'язок невизнання *non-recognition* пов'язують із серйозними порушеннями імперативних норм, насамперед із забороною агресії та принципом незастосування сили. У системі відповідальності держав він відображений, зокрема, у ст. 41 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, прийнятих Комісією міжнародного права ООН у 2001 році, яка покладає на держави обов'язок не визнавати як законну ситуацію, створену серйозним порушенням, і не надавати допомоги чи сприяння у підтриманні такої ситуації [11].

Збройна агресія Російської Федерації проти України наочно демонструє співіснування логіки визнання або невизнання суб'єктів і логіки кваліфікації незаконних ситуацій та невизнання їх наслідків. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Aggression against Ukraine» відобразила

узгоджену оцінку протиправності застосування сили та містила вимогу припинити порушення [12]. Питання невизнання будь-яких незаконних змін статусу українських територій і утримання від дій, що можуть виглядати як їх визнання, згодом було прямо сформульовано в резолюції ES-11/4 [13].

Хоча резолюції Генеральної Асамблеї переважно не мають обов'язкового характеру, їхня юридична релевантність проявляється у відображенні узгоджених формул державної практики та у формуванні стандартизованої «мови кваліфікації», яка відображена в регіональних правових актах і національних підходах держав.

Коллективна правова оцінка агресії та протиправності її наслідків забезпечує узгодженість державних реакцій і знаходить прояв щонайменше у трьох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, це санкції та інші заходи обмежувального характеру, які спрямовані на припинення порушення й недопущення легітимації його наслідків. По-друге, це формування інституційної системи фіксації збитків і підготовка репараційної архітектури. По-третє, це розвиток процедурних підходів до відшкодування шкоди, які посилюють зв'язок між кваліфікацією міжнародно-протиправного факту та практичними моделями відповідальності.

Водночас, ключове значення в процесах має переконання держав у юридичній обов'язковості поведінки, коли держави не лише фактично утримуються від визнання анексії або окупаційних структур, а й публічно заявляють про існування обов'язку невизнання. В цьому контексті невизнання виступає не лише політичною позицією, а й юридичним інструментом підтримання міжнародного правопорядку та принципу територіальної цілісності держав.

Висновки. Інститут визнання у міжнародному праві є динамічним і політично чутливим механізмом, який поєднує суверенне право держави на зовнішньополітичний вибір із юридично релевантними наслідками для міжнародної взаємодії. Відсутність універсальної кодифікації зумовлює різноманітність підходів у державній практиці та підвищує значення доктринального уточнення критеріїв, форм і правових наслідків визнання. Поряд із класичним визнанням держав і урядів у сучасних умовах зростає роль невизнання незаконних ситуацій як елемента міжнародно-правової відповідальності за серйозні порушення імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*). Реакція на збройну агресію Російської Федерації проти України демонструє, що колективні оцінки, зокрема в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, можуть виконувати функцію юридично релевантного підтвердження міжнародно-протиправного факту та формувати підґрунтя для узгоджених заходів, зокрема політики невизнання протиправних територіальних змін, санкційних режимів, механізмів документування завданої шкоди і розвитку репараційної архітектури.

Наукове опрацювання тематики визнання та невизнання нових державних утворень у міжнародному праві є продуктивним у площині аналізу колективних актів кваліфікації міжнародно-протиправних ситуацій та їхнього зв'язку з режимом невизнання.

Перспективними також видаються критерії та докази імпліцитного визнання, співвідношення контрзаходів і обов'язку невизнання, вплив колективних актів на *opinio juris*, а також моделі компенсації шкоди в умовах недобросовісної поведінки держави-порушника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Milano E. *Unlawful Territorial Situations in International Law: Reconciling Effectiveness, Legality and Legitimacy*. Leiden; Boston, 2006. URL: <https://brill.com/display/title/12342>.
2. Crawford J. *The Creation of States in International Law*. 2nd ed Oxford: Oxford University Press, 2006. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-creation-of-states-in-international-law-9780198260028>.
3. Talmon S. *The Duty Not to 'Recognize as Lawful' a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation: An Obligation without Real Substance?* Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006. DOI: 10.1163/EJ.9789004149816.I-472.33. URL: https://brill.com/display/book/edcoll/9789047417828/Bej.9789004149816.i-472_007.xml.
4. Кориневич А., Короткий Т. Транзитивна юстиція для України: «Per Aspera ad Astra». *Право України*. 2020. № 12. С. 129–149. DOI: 10.33498/louu-2020-12-129. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001250807>.
5. Merezko O. *Crimea's Annexation in the Light of International Law. A Critique of Russia's Legal Argumentation*. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2016. № 2. <https://doi.org/10.18523/kmlpj88181.2016-2.37-89>. URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/88181>.

6. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2835/1/2020%20Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf.
7. Міжнародне право: навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/mishnarod-pravo/45-byromensk.html?start=60>.
8. Маринів І. І., Морозова А. О Деякі проблеми визнання ad hoc у сучасному міжнародному праві. Право та інноваційне суспільство. 2020. № 2 (15). С. 23–27. file:///C:/Users/admin/Downloads/Maryniv_Morozova15.pdf. DOI 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-4. URL: https://apir.org.ua/lais/uk/article/view/maryniv_morozova15/104.
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
10. Територія і кордони у міжнародному праві: навчальний посібник / Ю.А. Дем'янюк, Д.А. Купрієнко, О.В. Діденко та ін. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2014. 232 с.
11. Responsibility of States for internationally wrongful acts: Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/56/83, 28 January 2002. Art. 41. URL: <https://docs.un.org/en/a/RES/56/83>.
12. Aggression against Ukraine: Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/ES-11/1, 2 March 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/1>.
13. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations : Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/ES-11/4, 12 October 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/4>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 5.03.2026